

**Jiří
Kratochvíl**

Bleší
trh

Jiří Kratochvíl — Bleší trh

**Jiří
Kratochvíl**

Bleší
trh

Druhé město
Brno 2014

© Jiří Kratochvíl, 2014

Illustrations © Jan Steklík, 2014

© Druhé město – Martin Reiner, 2014

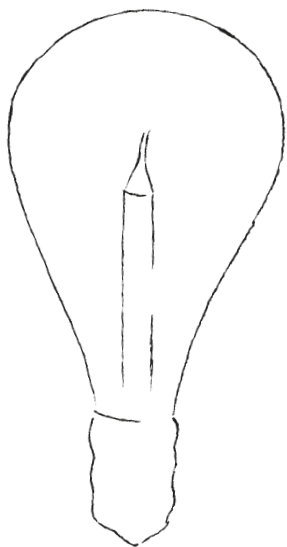
ISBN 978-80-7227-681-3

Bleší trh, to je můj čtenářský sen: z díla některého ze spisovatelů, které mám obzvláště rád, sestavit takový osobitý výbor, v němž by byla směs všeho možného, včetně fragmentů z jeho důvěrné korespondence a z jeho zavržených nebo poztrácených rukopisů a z jeho intimních deníků a ze záznamů jeho milostných vzplanutí a záznamů jeho snů a nočních můr a taky z instrukcí jeho kuchaře a ze soupisu jeho alimentů a z nahlédnutí do všech jeho smrtelných i nesmrtelných diagnóz a do jeho notářsky ověřených i neověřených závětí a z jeho pokusů o vlastní vtipné nebo výhružné epitafy a konečně z pokynů domovníkovi pro následnou deratizaci jeho bytu. Ale protože vím, že něčeho takového se nedočkám, a protože nemám odvahu sestavit to z vlastních textů, zvolil jsem kompromis, směs svých esejů, fejetonů, recenzí, sloupků a neidentifikovatelných útvarů a jednoho vlastního dopisu. Což zdaleka není ten bleší trh, ale je to, jak s oblibou říkám, jenom jeho švagr.

Před časem se na mě obrátili Dora Kaprálová, Radim Kopáč a Milena M. Marešová, že se mnou udělají knižní rozhovor. Jenže já nemíním psát ani memoáry, ač už jsem v tom věku. Je mi to vzdálené, ba protivné, stejně jako psaní poezie, příliš osobní a příliš důvěrné. Dokážu jen parodie

básní, jak se ostatně v této knížce dočtete, a dokázal bych snad i parodii na své memoáry, ale ta je koneckonců rozptýlena v mých románech a povídkách. Kdysi jsem napsal zde přítomný dopis panu Vaculíkovi a v něm je na několika stránkách jakýs digest mého životního příběhu, a dál jít nemíním. A vlastně všechny texty Blešího trhu jsou do značné míry mým literárním anebo životním vyznáním. Portréty spisovatelů anebo recenze jejich knih mi totiž odedávna slouží jen jako záminka k autorským konfesím a stejně tak je to i s brněnskou architekturou, která tu v mém podání umožní všem zvědavcům nahlédnout hluboko, přehluboko do mé duše. A v tomto smyslu je tento Bleší trh má knížka nejosobnější.

Portréty

Albert Camus, iniciační osobnost

Beletristické knihy, co jsem kdy přečetl, bych si mohl rozložit na tři hromady: ty, které jsem četl pro potěšení, a ty, co jsem četl ze zvědavosti, jak jsou napsány (profesionální zájem toho, kdo sám píše), a konečně knihy, které mě zasáhly, vstoupily do mého života bezmála jako živé bytosti. A zatímco první hromada by určitě sahala až ke stropu a ta druhá málem stejně vysoko, ta třetí by vlastně ani nebyla žádnou hromadou, ale jen docela nenápadnou hrstkou knih. A kdybych z ní měl teď vybrat jen jedinou, byl by to *Cizinec* Alberta Camuse.

Psal se rok 1958, rok velice zvláštní, naveskrz rozporný. Necelé dva roky po zmasakrovaném budapeštském povstání taky u nás zesílil „třídní boj“ (jak to předepisovala jedna z pouček, co přežily Stalinovu smrt), ale zároveň už bylo zaděláno na šedesátá léta, na to desetiletí, v němž postupně popraskal, až se (bohužel jen na čas) úplně rozpadl stalinistický krunýř. Konečně se mi nakonec podařilo dostat na filozofickou fakultu a poměry tam byly – jak se mi to jeví z dnešního, dalekého odstupu – jakýmsi milým karikaturním obrázkem celé tehdejší společnosti. Mezi přednášejícími už nevládl ten strach jak pravděpodobně na počátku

padesátých let, ale jen jeho vzdálenější příbuzný, snad bratranec, anebo dokonce jenom švagr strachu. Na přednáškách a v seminářích české literatury jsme se sice nedozvěděli zhora nic o spisovatelích zakázaných, vyřazených z veřejných knihoven, ani o spisovatelích emigrantech, ale mezi námi už kolovaly některé jejich knížky. A zároveň s nimi i překlady v socialistických zemích ještě stále nežádoucích západních autorů, jejichž některé knihy ale už stačily u nás vyjít před komunistickým pučem. A tak se ke mně poprvé dostal (z rodinné knihovny spolužáka na fakultě) i Camusův *Cizinec*, ještě v překladu Svatopluka Kadlece.

V roce 1958 vyšel v Kafkově rodné Praze poprvé překlad jeho *Procesu*. Ale taky román Josefa Škvoreckého, kteréžto vydání ovšem vzápětí vyvolalo nemalý skandál. A vyšly také *Římské povídky* Alberta Moravii a povídky Williama Faulknera a dva roky předtím už i *Stařec a moře* Ernesta Hemingwaye. Chci říct, ledacos se už smělo, ale Albert Camus ještě ne, ještě stále bylo i pouhé jeho jméno tabu (jako například i jména Arthura Koestlera, Vladimira Nabokova nebo George Orwella nebo Louise Céline). Takže *Cizinec* měl pro nás vůni zakázaného ovoce, byl to jakýsi kontraband ze zakázaného světa (stejně jako *Cesty k svobodě* Jeana-Paula Sartra, vydané u nás taky před komunistickým pučem). Ale to přece jenom dostatečně nevysvětluje, proč byl tehdy pro nás mnohem přitažlivější Camusův *Cizinec* než Kafkův *Proces*. Přičemž nepochybně jde o knihy spřízněné, a to nejen podobným příběhem, spouštějícím absurdní mechanismy, jež naprosto nenápadné

hrdiny obou knih vytrhnou z jejich všedního, dosud zcela bezkonfliktního života a přivedou až na popraviště, nýbrž i tím, že oba se doberou téhož poznání, že (jak to vysloví Camusův Meursault) „člověk je tak jako tak vždycky aspoň trochu vinen“.

A proč jsme tedy příběhu odehrávajícímu se v dalekém a neznámém Alžíru dali přednost před příběhem, v němž byla přítomna magická atmosféra Prahy? Jistě v tom nějakou roli sehrálo i to, že mnohem jednodušší a srozumitelnější Camusovo realistické vyprávění bylo bližší naší dosavadní čtenářské zkušenosti než tajemný fragment Kafkova románu, jemuž navíc český překlad Pavla Eisnera přidal na až neurastenické expresivnosti. Ale určitě to pro nás tenkrát nebyl ten hlavní důvod. Nýbrž nejspíš to, co vzápětí po *Cizinci* vyslovil pak Camus ještě v eseji *Mýtus o Sisypovi* (který se k nám ovšem dostal až mnohem později), onen prožitek štěstí i v „netečnosti světa“ a absurditě lidského osudu, a co bychom marně hledali v Kafkově tak beznadějném příběhu. Právě to bylo pro nás osmnáctileté na konci padesátých let přímo programově blízké. Meursault se pro nás stal „hrdinou naší doby“: bezvýznamný úředník s obyčejnskými starostmi i radostmi každého z nás, který tu náhle vystoupil ze své všednosti, když s nepokořitelnou hrdostí dokázal přijmout svůj absurdní osud i nespravedlivý rozsudek. My bychom to ovšem tenkrát takhle sofistikovane nepojmenovali. Na to byl pro nás Meursault až příliš živý.

A zkusil bych to říct ještě obrazným jazykem. Spřízněnost Kafkova *Procesu* a Camusova *Cizince* není v pravém

slova smyslu literární (když psal *Cizince*, neznal ještě *Proces*), ale troufl bych si tvrdit, že *Cizinec* se má k *Procesu* jako *Nový zákon* ke *Starému zákonu*, čímž chci říct jen tolik, že přísný svět nevyzpytatelných zákonů v *Procesu*, svět, v němž se z viny, do níž je člověk doslova uvržen jako do „dědičného hříchu“ ve *Starém zákoně*, nelze vykoupit ani smrtí, prosvětluje Camusův Meursault svým nepokořitelným rozhodnutím zůstat až do poslední chvíle šťasten. Víím, že takové biblické srovnání může znít rouhavě, ale uvědomte si prosím, že Camusův *Cizinec* byl pro nás svým způsobem taky prvním setkáním s eschatologií, i když my bychom to zase tenkrát tak nepojmenovali. A zároveň jsme za tím příběhem jaksi podvědomě a intuitivně cítili Camusovu zkušenost s dusnou atmosférou okupované Francie (která nebyla zas tak vzdálena atmosféře našich doznívajících a dohnávajících padesátých let), a to vše vysloveno v textu, který s tím neměl naprosto nic společného, ale přesto tím byl prosycen.

Na konci padesátých let byla naše společnost hluboce otřesena tím, jak se zřítily úplně všechny zdánlivě hodnotové konstrukce, na nichž byla budována socialistická utopie, a jak se naráz vyjevila ve své podstatě. Tak to aspoň vnímaly ty starší generace, nikoli my. Ale nejhorší — a to už i pro nás — bylo to, že přes všechny otřesy nedocházelo ke skutečným změnám. A takovou společenskou, mentální a mravní ztuhlost nejintenzivněji cítíte, když je vám právě těch osmnáct roků.

Ti nejodvážnější z nás kladli tenkrát lektorům marxismu-leninismu (předmětu, který byl povinný pro všech-

ny studijní obory) provokativní otázky. Meursaultův zážitek jinakosti a cizoty nám byl v té době tak, ale tak srozumitelný! Nebylo v naší moci změnit společnost, v níž jsme žili, a ani jsme se o to nepokoušeli, ale bylo v naší moci se s ní neztotožnit. Byli jsme pravděpodobně první generací, která už zažila vědomí nepřináleživosti k odcizeným socialistickým strukturám a zároveň vzdorovité štěstí z těch nejelementárnějších životních hodnot opovrhujících všemi utopiemi a ideologiemi. Camusův *Cizinec*, to byla ta pravá kniha v pravý čas a taky doklad toho, jak naprosto nepolitický příběh může mít i silný politický náboj. Příběh, který má nepochybně mytický zdroj i dosah (to, co se stalo Meursaultovi, stalo se přece v lidské historii už nesčetněkrát a ještě nesčetněkrát se stane), prostupuje pak vše, od toho nejintimnějšího v nás až po společenské vědomí.

Ale v *Cizinci* nenacházím jen tenhle studentský vzdor z časů politické nepohody. Zážitek jinakosti a cizoty má samozřejmě několik vrstev, jež jdou stále hlouběji a hlouběji až k poznání, že jakýkoliv pocit pýchy a nadřazenosti, charakteristický pro ztotožnění s jakýmikoli společenskými a zvláště pak politickými strukturami a institucemi, je vždy neblahý a překotně nás vzdaluje tomu, co má v životě skutečnou hodnotu, tomu nejzákladnějšímu štěstí a zároveň znepokojivým pochybnostem.

A ještě dvě čtenářské poznámky.

O *Cizinci* se často mluví jako o perfektně fungující a svrchované racionální konstrukci na způsob filozofické povídky, blízké například Voltairově *Candidovi*.